

УДК 342.721

І.М. СОПІЛКО, канд. юрид. наук, доц.,
Юридичний інститут Національного авіаційного
університету

ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В ПРОЦЕСІ ЇХ ОБРОБКИ

Ключові слова: персональні дані, обробка персональних даних, захист персональних даних, національні інтереси, національна безпека

Сучасний період розвитку цивілізації характеризується переходом від індустріального суспільства до інформаційного. Термін «інформація» з філософської категорії все більше перетворюється на правову дійсність, а інформація стає специфічним товаром і важливим ресурсом сучасності, тому інформація про персональні дані є дуже важливою на сучасному етапі розвитку інформаційного суспільства.

Сьогодні, під час становлення інформаційного суспільства, актуальними є питання, пов'язані з вирішенням стратегічних завдань щодо вдосконалення правової охорони і захисту прав персональних даних шляхом формування нових програм, створення вітчизняних систем захисту, розв'язання протиріч, що виникають у сучасному законодавстві та на практиці при захисті прав на персональні дані. У зв'язку з цим, важливого значення набуває питання контролю за розвитком електронного середовища, комп'ютерних систем. Цей аспект є дуже важливим, оскільки майбутній розвиток суспільства в усіх галузях буде пов'язаний з розвитком комп'ютерних систем і мереж та обігом у цих системах інформації, в тому числі і про особу.

Питання, пов'язані з персональними даними, досліджували у працях такі вітчизняні науковці, як: В.М. Брижко, Р.А. Калужний, Т.А. Костецька, О.В. Кохановська, А.І. Марущак, І.Л. Бачило, І.Б. Усенко, К.В. Цьомик, А. Тунік, Н. Співак, В. Ліпкан, М. Щербатюк, проте їх

напрацювання свідчать лише про науковий і практичний інтерес до тематики дослідження, але не в повній мірі відображають основні тенденції щодо вдосконалення системи захисту персональних даних при їх обробці. Відповідно, метою статті є аналіз особливостей обробки персональних даних та шляхи вдосконалення системи захисту прав щодо персональних даних.

Відповідно до ст.2 Закону України «Про захист персональних даних» [2], обробка персональних даних – це будь-яка дія або сукупність дій, здійснених повністю або частково в інформаційній (автоматизованій) системі та/або в картотеках персональних даних, які пов'язані зі збиранням, реєстрацією, накопиченням, зберіганням, адаптуванням, зміною, поновленням, використанням і поширенням (розповсюдженням, реалізацією, передачею), знеособленням, знищенням відомостей про фізичну особу.

Відповідно до діючого законодавства, основними видами інформаційної діяльності щодо персональних даних є: одержання, використання, поширення та зберігання інформації. На думку О.В. Кохановської, «до основних видів інформаційної діяльності слід додати також створення і виробництво інформації, вказавши, що питання створення інформації регулюються переважно законодавством про інтелектуальну власність» [3, с.134].

Так, І. Усенко зазначає: «слово «обробка» вживається у Законі України «Про захист персональних даних» постійно, але, як видається, воно не властиве українській мові, а відповідно доречнішим є термін – «оброблення» або «опрацювання» [4]. Паралельно, слід додати, що оскільки слово «обробка» міститься, зокрема, у таких словниках, як словник Б. Грінченка [5, с.25], Академічний тлумачний словник української мови [6, с.568] та ін., то це підтверджує допустимість використання такого слова у Законі України «Про захист персональних даних».

Звертає на себе увагу та обставина, що у визначені поняття «обробка персональних даних» вжито багато термінів, визначення

яких не дається у відповідній ст.2 Закону України «Про захист персональних даних» [2]. Серед них: ресстрація, накопичення, зберігання, адаптування, зміна, поновлення, знищення персональних даних. Дано визначення лише поняттю «знеособлення персональних даних» – це вилучення відомостей, які дають змогу ідентифікувати особу. Щоправда, у статтях 12–14 Закону України «Про захист персональних даних» містяться визначення таких понять, як збирання, накопичення, зберігання та поширення персональних даних, проте існує ряд правових дефініцій, які потребують чіткого визначення.

З цього приводу слухну думку висловлює І.Б. Усенко: «положення статті 13 мають характер норм-дефініцій і краще виглядали б у статті 2 Закону України «Про захист персональних даних» [4]. Характер норм-дефініцій мають також положення ч.1 ст.12 та ч.1 ст.14 Закону України «Про захист персональних даних» [2]. Отже, якщо ж у законодавстві міститься стаття, в якій даються визначення вживаних понять, то саме у цій статті усі поняття мають бути визначені, а не розкидані по тексту закону, що ускладнює його розуміння та пошук відповідних визначень, враховуючи також те, що закон розрахований на переважну більшість суб'єктів господарювання, у тому числі фізичних осіб-підприємців, які зазвичай не мають юридичної освіти, навичок користування законодавчими актами та не користуються послугами професійних юристів.

Українське визначення передбачає також дії, пов'язані із адаптацією, тоді як російське відрізняється наявністю у визначенні таких дій, як систематизація та блокування. Як зазначає К. Цьомик, попри те, що Законом України «Про захист персональних даних» встановлено таку форму обробки, як адаптування, розкриття змісту адаптування Закон України «Про захист персональних даних» не містить. Поняття адаптування важко знайти в інших нормативно-правових актах. Із загального розуміння, адаптуванням є зміна бази даних, що здійснюється виключно з метою забезпечення функціонування бази даних на конкретних

технічних засобах користувача чи під управлінням конкретних програмних продуктів користувача. Наприклад, переведення картотек в електронну базу даних можна розглядати як адаптування [7].

Відмінність між збиранням та накопиченням, на думку згаданого автора, полягає лише в тому, що при накопиченні інформація уже наявна у особи, наприклад, накопиченням є поєднання двох баз в одну [7]. Відповідно до ч.2 ст.12 Закону України «Про захист персональних даних» суб'єкт персональних даних протягом десяти робочих днів з дня включення його персональних даних до бази персональних даних повідомляється про:

- свої права, визначені Законом;
- мету збору даних;
- осіб, яким передаються його персональні дані.

Відповідна стаття передбачає обов'язок повідомляти лише у випадку збирання інформації, натомість в нормі, яка встановлює порядок накопичення, обов'язок повідомляти в певні строки не визначено. Натомість, ч.6 ст.6 Закону України «Про захист персональних даних» визначено, що не допускається обробка, в тому числі накопичення, даних про фізичну особу без її згоди [2].

Ми погоджуємось із думкою окремих вчених, що на практиці при отриманні такої згоди варто визначати не окремі дії стосовно яких здійснюється обробка, а визначати згоду на обробку. У випадку зміни законодавства не буде потреби додатково отримувати згоду на інші дії, адже особа надала згоду на будь-які дії, в тому числі на обробку її персональних даних [7].

Так, на думку Р.О. Стефанюка, під поняттям «збирання інформації», слід розуміти надану законом можливість набуття, придбання, накопичення відповідно до чинного законодавства України документованої або публічно оголошеної інформації фізичними особами. Що стосується «зберігання інформації», то це повноваження включає в себе можливість забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв. Повноваження «викори-

стання інформації» означає, що фізична особа може задовольняти свої інформаційні потреби будь-яким незабороненим чинним законодавством способом. Терміном «поширення інформації» законодавець визначає можливість фізичної особи розповсюджувати, обнародувати, реалізовувати у встановленому законом порядку документовану або публічно оголошувати інформації. Проте, здійснення фізичними особами права на інформацію не повинно порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб. При цьому слід зауважити, що законодавством встановлюються певні спеціальні режими для окремих видів інформації. Так, наприклад, у випадку, коли інформація стосується особи (персональні дані), то закон встановлює можливість збирання, зберігання, використання і поширення інформації про особисте життя фізичної особи лише за її згоди [8, с.202].

Варто також з'ясувати питання стосовно прав володільця на знищення персональних даних без згоди особи. Відповідно до п.7 ч.2 ст.8 Закону України «Про захист персональних даних» суб'єкт персональних даних має право на захист своїх персональних даних від знищення. Повертаючись знову до ч.5 ст.6 Закону України «Про захист персональних даних» можна констатувати, що знищення без згоди особи також буде вважатися порушенням законодавства [2]. Однак законодавством не передбачена юридична відповідальність за знищення персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних [7].

У зв'язку з численними зверненнями громадян щодо практичного застосування деяких положень Закону України «Про захист персональних даних» Міністерство юстиції надало роз'яснення з найбільш актуальних та поширених питань від 21.12.2011 р. «Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних», в якому, зокрема, іде мова і про обробку персональних даних [9].

Метою обробки персональних даних є забезпечення володільцем бази персональних

даних належного здійснення діяльності, визначеної в законах, інших нормативно-правових актах, положеннях, установчих документах, які регулюють його діяльність, та внаслідок якої виникає необхідність у вчиненні будь-якої дії або сукупності дій з обробки персональних даних у базах. Слід звернути увагу на те, що склад та зміст персональних даних мають бути відповідними та не надмірним стосовно визначеної мети їх обробки [9].

Одним з проблемних моментів в обробці персональних даних є їх використання і обробка роботодавцем у зв'язку з відсутністю чіткого розуміння їх складових і видів інформації про особу, які відносяться законодавством до персональних даних. Так, законодавством України не встановлено і не може бути встановлено чіткого переліку відомостей про фізичну особу, які є персональними даними, задля можливості застосування положень Закону України «Про захист персональних даних» [2] до різноманітних ситуацій, в тому числі при обробці персональних даних в інформаційних (автоматизованих) базах та картотеках персональних даних, що можуть виникнути у майбутньому, у зв'язку зі зміною в технологічній, соціальній, економічній та інших сферах суспільного життя.

Щодо чіткого переліку відомостей про фізичну особу, які є персональними даними, то в зв'язку з численними зверненнями громадян щодо практичного застосування деяких положень Закону України «Про захист персональних даних» Міністерство юстиції України надало роз'яснення з найбільш актуальних та поширених питань у цій сфері, зокрема зауважило, що «законодавством України не встановлено і не може бути встановлено чіткого переліку відомостей про фізичну особу, які є персональними даними, задля можливості застосування положень Закону України «Про захист персональних даних» до різноманітних ситуацій, в тому числі при обробці персональних даних в інформаційних (автоматизованих) базах та картотеках персональних даних, що можуть виникнути у майбутньому, у зв'язку зі зміною в технологічній,

соціальної, економічної та інших сферах суспільного життя» [9].

Згідно з Законом України «Про захист персональних даних», підставами виникнення права на використання персональних даних є згода суб'єкта персональних даних на обробку його персональних даних, при чому суб'єкт персональних даних має право при наданні згоди внести застереження стосовно обмеження права на обробку своїх персональних даних, а також дозвіл на обробку персональних даних, наданий володільцю бази персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» виключно для здійснення його повноважень [2].

При цьому, якщо суб'єкт персональних даних відмовляється надати згоду на обробку його персональних даних, власник бази повинен знищити усі персональні дані такого суб'єкта.

Постає питання: як має вчинити власник бази при прийманні на роботу особи, яка відмовляється надати згоду на обробку даних. Роботодавець, обробляючи персональні дані свого працівника, лише реалізовує свої права та обов'язки, покладені на нього Законом як на роботодавця, а тому, в такому випадку необхідно обробляти персональні дані на підставі Закону без згоди суб'єкта.

У Законі України «Про захист персональних даних» відсутня чітка процедура знищення персональних даних, що є дуже важливим, враховуючи особливості комп'ютерних технологій обробки даних [2].

Занадто широкі повноваження надані контролюючому органу: «спеціальний уповноважений орган з контролю за дотриманням законодавства про захист персональних даних, до повноважень якого належить інспектувати дотримання вимог Закону України «Про захист персональних даних», виносити приписи на усунення порушень та реєструвати всі бази персональних даних в Україні» [2].

Іншим проблемним моментом є відсутність належного нормативно-правового регулювання порядку проведення та механізмів проведення перевірок. Відповідно до Закону

України «Про захист персональних даних» представники уповноваженого органу мають право безперешкодно потрапляти до будь-якого приміщення, де обробляються персональні дані (тобто практично до кожного офісу та в кожному квартиру), що є рівнозначним праву на проведення обшуку, яке до сьогодні мали лише правоохоронні органи [2].

Актуальною правовою проблемою можна вважати згоду суб'єкта на збереження його персональних даних у базі. На думку О. Дмитренка, реєстрація баз даних є безмістовною, тому що реєструється не вміст бази даних, а лише її факт. У цьому випадку особа не зможе дізнатися, яка саме база і які відомості про неї містить. Дослідник наголошує, що у Європейському Союзі реєстрація персональних даних – це лише нотифікація, повідомлення, зроблене за добровільним заявочним принципом. Натомість в українському законодавстві такий елемент не доопрацьовано [10, с.41].

Існує думка, яка підтримується багатьма дослідниками охорони персональних даних, про те, що персональні дані мають бути поділені на персональні дані загального характеру та вразливі персональні дані. Так, А. Тунік відзначає: «разом із тим відповідно до європейських стандартів персональні дані поділяються на дані загального характеру (прізвище, ім'я, по батькові, дата та місце народження, громадянство, місце проживання) та вразливі персональні дані (про стан здоров'я – історія хвороби, діагнози тощо; етнічна належність; ставлення до релігії; ідентифікаційні коди чи номери; персональні символи; підпис; відбитки пальців, записи голосу, фотографії; про розмір зарплати й інші законні доходи, про вклади та рахунки в банках, нерухомість, податковий статус; кредитна історія; дані про судимість та інші форми притягнення особи до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності; результати іспитів, професійного й іншого тестування тощо). Європейськими нормативними актами забороняється збирання, зберігання, використання та поширення без згоди суб'єкта саме вразли-

вих персональних даних, а не взагалі всіх персональних даних, як це зроблено у вітчизняному законі» [11, с.97].

Як відзначає Н. Співак, «Обробку персональних даних без згоди суб'єкта персональних даних дозволено здійснювати у випадках, передбачених законодавством (трудовим, податковим, пенсійним, виборчим тощо). Міністерство юстиції України роз'яснило, що паспортні дані, відомості про освіту, стан здоров'я і т.д., які необхідні для оформлення на роботу згідно з трудовим законодавством, становлять бази персональних даних співробітників. Хибною є поширена думка про те, що якщо робітник не дає згоди на обробку своїх даних у базі персональних даних, то й обробляти їх не можна.

Тут можливі два варіанти: 1) дані є – згоди немає: у такому випадку можна обробляти ті персональні дані, які необхідні відповідно до Кодексу законів про працю; 2) немає всіх необхідних документів та згоди – немає й роботи. За цим же принципом мовчазного дозволу законодавства на обробку персональних даних існує і Список виборців, зареєстрований Центральною виборчою комісією України. Громадяни згоди не підписували – а в базу внесені. Хоча прикладів таких небагато» [12]. Таким чином, можна зробити висновок, що при обробці персональних даних працівника отримання згоди на обробку таких персональних даних не є обов'язковим.

Як зазначають дослідники В. Ліпкан та Ю. Максименко, «якщо проаналізувати дефініції «національні інтереси», «національна безпека», а також перелік пріоритетів національних інтересів, загроз національним інтересам і національній безпеці України, основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України, то можна дійти висновку, що винятки з правила, закріпленого ст.32 Конституції України, переважають саме правило, тобто випадки, коли не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, є значно меншими, ніж випадки, коли збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації

про особу без її згоди допускається, оскільки майже будь-що охоплюється поняттям національної безпеки» [13, с. 64].

Враховуючи зазначене, норми Закону України «Про захист персональних даних» щодо підстав обробки персональних даних варто застосовувати з розумінням того, що обробка персональних даних дозволяється лише у випадках, прямо передбачених у законі і у відповідності до визначеної законом мети, або, якщо відповідного випадку обробки персональних даних не передбачено законом, за згодою суб'єкта персональних даних. Така зміна акцентів змушує, у першу чергу, шукати підстави обробки у законі, і у разі їх наявності, дозволяє не вимагати згоди на обробку від суб'єкта даних, яка буде не потрібною. Загальний перелік таких підстав повинен, на нашу думку, бути розміщений у самому Законі України «Про захист персональних даних».

Іншим проблемним моментом, що потребує надійної системи захисту персональних даних в процесі їх обробки є розміщення їх в мережі Інтернет. Оскільки персональні дані кожного з нас чи то медичного, фінансового характеру, не кажучи вже про ті, що ми використовуємо у своїх візитках є або можуть бути об'єктом використання в автоматизованій системі обробки, ми, користуючись Інтернетом там залишаємо велику кількість своїх персональних даних. І що головне, використання наших даних нічим не обмежене і не врегульоване – тобто, фактично, такі дані залишаються не захищеними. І вони безперешкодно можуть використовуватися з метою впливу на наш вибір чи то економічний, чи то політичний – будь-який, можуть впливати на наші переконання і думки або використовуватися якимось іншим чином. Такі бази даних постійно вдосконалюються, уніфікуються і з кожним разом зачіпають приватне життя кожної людини все сильніше і сильніше [14]. Відповідно, існує потреба правового регулювання зазначених відносин.

Загалом, захист персональних даних – це вміння балансувати між інформаційною відкритістю та закритістю, між двома прагнення-

ми: максимально розширити доступ громадян до невтаємниченої публічної інформації (державної, наукової, освітньої, персональної тощо) і водночас максимально захистити інформацію приватного змісту. Вирішення стратегічних завдань, пов'язаних із удосконаленням інформації про особу полягає у розвитку нових програм, створенні вітчизняних систем захисту, розв'язання протиріч, що виникають у сучасному законодавстві. Також важливого значення нині набуває законодавчий контроль за розвитком електронного середовища, комп'ютерних систем. Цей аспект є дуже важливим, оскільки майбутній розвиток суспільства в усіх галузях буде пов'язаний із розвитком комп'ютерних систем і мереж та відповідно існує потреба захисту персональних даних при їх обробці та використанні. Переведення бази даних з однієї електронної форми існування в іншу також є адаптуванням (приклад, Microsoft Office Access, MySQL, PostgreSQL та ін.) [7]. Ми погоджуємось з думкою вчених, що натомість дії щодо систематизації та блокування являються досить поширеними формами обробки даних, у тому числі персональних, тому варто передбачити їх у Закон України «Про захист персональних даних» та дати відповідно їм визначення у ст.2 вказаного Закону України «Про захист персональних даних».

Крім того, як позитивне явище, Кабінет Міністрів пропонує додатково наділити Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини повноваженнями здійснювати контроль за дотриманням законодавства у сфері захисту персональних даних. Зокрема, Уповноваженого з прав людини передбачається наділити повноваженнями з проведення планових та позапланових перевірок власників та розпорядників баз персональних даних; направлення подання для вжиття ними заходів щодо усунення виявлених порушень законодавства; надання рекомендації у сфері захисту персональних даних. Також щороку Уповноважений ВР з прав людини готуватиме та оприлюднюватиме щорічну доповідь про стан

дотримання законодавства про захист персональних даних у державі [15].

Отже, прийняття Закону України «Про захист персональних даних» було однією із вимог співробітництва ЄС та України, з метою наближення правової системи нашої країни до європейських стандартів. Цей Закон був створений на базі міжнародних та європейських стандартів у цій сфері. Водночас аналіз норм цього нормативно-правового акту та компаративний аналіз засвідчує про значне розходження у розумінні сутності і змісту персональних даних. Крім того, вітчизняне законодавство у сфері захисту персональних даних є недостатньо сформованим через наявність значної кількості прогалин та колізій, що сприяє правопорушенням у цій сфері.

Разом із тим, детально аналізуючи заборонені законодавством дії, щодо персональних даних, приходимо до висновку, що окремі порушення персональних даних мають за мету завдання не майнової шкоди, а моральної шкоди, що тягне за собою застосування цивільно-правової відповідальності. Крім того, ми вважаємо, що існує необхідність правового закріплення юридичної відповідальності за порушення правил використання персональних даних неповнолітніх осіб, так як їхній правовий статус залишився поза увагою науковців та практики законотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.
2. Закон України «Про захист персональних даних» : від 01.06.2010 р., № 2297–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>.
3. Кохановська О. В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві : монографія / Кохановська О. В. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 463 с.

4. Усенко І. Б. Коментар до Закону України «Про захист персональних даних» / Усенко І. Б. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1330343937>.

5. Словарь української мови : в 4 т. Т. 3 / упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958.

6. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980. – Т 5. – 1974. – 839 с.

7. Цьомик К. В. Обробка персональних даних: юридичний аспект / Цьомик К. В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://soter.kiev.ua/publications/legal_database_processing.

8. Цивільне право : навчальний посібник / за заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К. : Наук. думка, 2004. – 379 с.

9. Роз'яснення Міністерства юстиції України «Деякі питання практичного застосування Закону України «Про захист персональних даних» : від 21.12.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0076323-11/conv>.

10. Дмитренко О. До проблеми поширення режиму відкритої інформації на персональні дані у світлі практики Європейського Суду з прав людини: Дослідження пропозиції поши-

рення режиму загальнодоступної інформації на окремі персональні дані на предмет відповідності європейським стандартам захисту персональних даних, відображених у практиці Європейського Суду з прав людини / О. Дмитренко // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 4. – С. 41–43.

11. Тунік А. Захист персональних даних: аналіз вітчизняного законодавства / А. Тунік // Право України. – 2011. – № 8. – С. 97–100.

12. Співак Н. Типові помилки у сфері захисту персональних даних / Співак Н. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/116863>.

13. Ліпкан В. Інформаційні права і свободи людини і громадянина / В. Ліпкан, Ю. Максименко // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 9 (189). – С. 64–68.

14. Щербатюк М. Особливості захисту персональних даних в Інтернеті / Щербатюк М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.inau.org.ua/15.225.0.0.1.0.phtml>.

15. Кабмін хоче уповноважити омбудсмена контролювати захист персональних даних [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economics.unian.net/ukr/news/156960-kabmin-hoche-upovnovajiti-ombudsmena-kontrolyuvati-zahist-personalnih-danij.html>.

Сопілко І. М. Щодо вдосконалення системи захисту персональних даних в процесі їх обробки / І. М. Сопілко // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 939–945 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13cimpio.pdf>

Досліджено основні підходи до розуміння обробки персональних даних, окреслені шляхи вдосконалення захисту персональних даних в процесі їх обробки.

Сопилко И.Н. О совершенствовании системы защиты персональных данных в процессе их обработки

Исследованы основные подходы к пониманию обработки персональных данных, очерчены пути совершенствования защиты персональных данных в процессе их обработки.

Sopilko I.M. About of Perfection of Personal Data System in the Process of Their Processing

There are examines the main approaches to the understanding of the processing of personal data, focuses on the challenges issues of the outlines ways to improve the protection of personal data during their processing.